

Seksualiteit in de kinderopvang.

De invloed van leidsters op de seksuele ontwikkeling

Channah Zwiep en Glen Colegem

This article is a reflection of a study of the sexual development of young children (0-4 years old). We have interviewed 14 teachers of day care centres about what kind of sexual behaviour of children they notice and how they support this behaviour. The day care teachers seem to accept the sexual development as an important element in the development of children. In addition, it is their assumption that they influence the sexual outcomes of children. Day care teachers use common educational skills to support children to control and socialize them and make them internalise common values and standards.

De seksuele ontwikkeling van kinderen vindt vanaf de geboorte plaats (De Graaf en Rademakers, 2003). In de huidige samenleving brengen kinderen veel tijd door in de kinderopvang, waar ze worden toevertrouwd aan de zorg van pedagogisch medewerkers.¹ In de kinderopvang vindt een groot deel van de ontwikkeling en de opvoeding van kinderen plaats. Dit geldt ook voor de seksuele ontwikkeling en de begeleiding hiervan. Uit onderzoek van onder andere De Graaf (2007) en Zwiep (2008) blijkt dat veel ouders het moeilijk vinden om de seksuele ontwikkeling van kinderen te begeleiden. Over de beleving van de seksuele opvoeding van professionele opvoeders is nog weinig bekend (Zwiep,

C.S. Zwiep, dr. Docent Universiteit van Amsterdam, afdeling Pedagogische en Onderwijskundige Wetenschappen

G. Colegem, drs., afgestudeerd aan de afdeling Pedagogische en Onderwijskundige Wetenschappen

Correspondentieadres: **C.S. Zwiep**, dr., Universiteit van Amsterdam, afdeling Pedagogische en Onderwijskundige Wetenschappen, Nieuwe Prinsengracht 130, 1018 VZ Amsterdam, e-mail: info@kind-enzo.nl

1 Hierna vervangen we het woord 'pedagogisch medewerkster' door 'leidster'.

2007). Het onderhavige artikel richt zich daarom op de seksuele opvoeding van jonge kinderen door leidsters in de kinderopvang.

De seksuele ontwikkeling is een proces waarbij kinderen leren seksualiteit, lichamelijkheid en intimiteit te integreren in hun leven. Bancroft (1989) beschrijft deze facetten van de seksuele ontwikkeling als: de ontwikkeling van een genderidentiteit, seksuele responsiviteit en de capaciteit tot relatievorming. De seksuele ontwikkeling toont zich in een breed scala van seksueel getint gedrag van kinderen en vragen over seksualiteit, vaak gerelateerd aan de leeftijdsfasen van kinderen (Zwiep, 2008). In de kindertijd wordt de basis gelegd voor een latere seksualiteitsbeleving (De Graaf & Rademakers, 2003). Ook wordt vanaf deze periode een begin gemaakt met de ontwikkeling van een seksueel script (Rademakers & Straver, 1986). Dit houdt in dat een kind eigen ideeën, waarden en verwachtingen rond seksualiteit organiseert in seksueel gedrag (Gagnon & Simon, 1977; 1999). Zowel positieve als negatieve ervaringen tijdens de seksuele ontwikkeling dragen bij aan de beleving van seksualiteit op latere leeftijd.

De seksuele ontwikkeling vindt in interactie met de omgeving plaats. Zij is bovendien een onderdeel van een bredere lichamelijke en psychosociale ontwikkeling (Van Zessen, 1995; Gijs, Gianotten, Vanwesenbeek en Weijenborg, 2004). Bronfenbrenner (1979) schetst de ontwikkeling van kinderen als het resultaat van diverse psychologische, biologische en sociale processen. Deze processen spelen zich af in vier verschillende, met elkaar interacterende, systemen. Zo is er het microsysteem (waar het kind rechtstreeks bij betrokken is), het mesosysteem (opvoedingsystemen rondom het kind), het exosysteem (systemen buiten het kind) en het macrosysteem (zoals cultuur en religie). De kinderopvang biedt kinderen een microsysteem, waarin zij zich in interactie met de opvoeders op allerlei gebieden ontwikkelen.

Kinderen ontwikkelen zich in interactie met hun omgeving. Allereerst speelt sociaal leren een belangrijke rol; dit geldt evenzeer voor hun seksuele ontwikkeling. Kinderen leren door bijvoorbeeld hun leidster te observeren en te imiteren (Bandura, 1977). De leidster zal daarnaast het gedrag van kinderen op het gebied van seksualiteit, lichamelijkheid en intimiteit belonen of corrigeren. Ook het ontwikkelen van een essentiële *gehechtheidrelatie* (Bowlby, 1982) tussen kind en verzorger is een voorbeeld van een interactief ontwikkelingsmodel dat evenzeer van toepassing is op de seksuele ontwikkeling. Volgens Bowlby heeft de wijze waarop de hechting tot stand komt, een voorspellende waarde voor de emotionele ontwikkeling van een kind op latere leeftijd. Verschillende elementen van gehechtheid (bijvoorbeeld affectie, lichamelijkheid en warmte ten aanzien van het kind) vormen ook een onderdeel van de seksuele ontwikkeling van kinderen: Op deze wijze leren kinderen over de beginselen van relaties en intimiteit.

De invloed van de leidster in de kinderopvang op de seksuele ontwikkeling van het kind kan groot zijn. Zo kan de leidster de ontwikkeling van kinderen positief beïnvloeden door zorg te dragen voor een veilige fysieke en psychische omgeving, een kind onvoorwaardelijk te accepteren en te respecteren (Laumann,

Gagnon, Michael & Michaels, 1994; Zwiep, 2005). Momenteel wordt een autoritatieve opvoedingsstijl beschouwd als één van de kwaliteiten van de opvoedingsvaardigheden van de leidsters. Een autoritatieve opvoedingsstijl van ouders heeft een positief effect op de seksuele ontwikkeling van kinderen (zie o.a. Baumrind, 1991; Klai, 2005; Vermeire, 2005; Strengers, 2006) en we kunnen veronderstellen dat dit ook voor leidsters in de kinderopvang het geval is. Leidsters die in het algemeen sensitief zijn en responsief reageren op emoties van het kind, doen dit wellicht ook in hun reactie op de seksuele ontwikkeling van kinderen. Daarnaast kan de leidster ervoor zorgen dat de seksuele ontdekkingsstocht van een kind op het niveau en in het tempo van het individuele kind veilig kan verlopen, door kinderen te leren respectvol om te gaan met persoonlijke behoeftes en die van anderen.

Om leidsters in de toekomst goed te kunnen ondersteunen bij de seksuele opvoeding is het van belang te weten hoe zij reageren op seksueel getint gedrag van kinderen en welke vragen de seksuele opvoeding bij hen oproept. Er is echter nog maar weinig bekend over de rol van de leidster in de kinderopvang bij de seksuele ontwikkeling van jonge kinderen. Dit is één van de eerste onderzoeken waar de focus ligt op de kinderdagopvang. Daarbij staan de volgende onderzoeksvragen centraal: (a) Wat zien leidsters in de kinderopvang aan seksueel getint gedrag van jonge kinderen; (b) Hoe reageren leidsters op seksueel getint gedrag; en (c) In welke mate hebben leidsters zorgen over de begeleiding van seksueel getint gedrag en in welke mate hebben zij hierbij behoefte aan opvoedingsondersteuning?

Methode

De gegevens voor dit onderzoek zijn verzameld door middel van interviews met 14 leidsters van verschillende kinderdagverblijven in en rondom de Randstad. Het onderzoek is exploratief en kwalitatief van aard. Opvallend was een vrij lage respons van leidsters bij de werving. Dit heeft vermoedelijk te maken met de gevoeligheid van het onderwerp seksuele ontwikkeling.

De interviewtopics zijn op basis van bestaande literatuur en vragenlijsten samengesteld (Zwiep, 2008). De vragen hebben betrekking op de visie van de leidster op de seksuele ontwikkeling en de seksuele opvoeding. Ook de ervaringen met het pedagogisch beleid op dit gebied en de behoefte aan opvoedingsondersteuning zijn thema's in de topiclijst. De interviews (van maximaal 45 minuten) zijn op locatie gehouden en opgenomen met digitale opnameapparatuur. De gegevens zijn vervolgens uitgetypt en handmatig geanalyseerd. De resultaten zijn beschreven aan de hand van aantallen volgens Sandelowski (2001): 'enkele' (1-3 respondenten), 'sommige' (4-7 respondenten), 'verscheidene' (8-10 respondenten) en 'veel' (11-14 respondenten).

De groep van 14 leidsters, variërend in de leeftijd tussen de 23 en 50 jaar, bestaat uit 13 vrouwen en één man. De gemiddelde leeftijd is 34,9 jaar. Vijf leidsters hebben een hogere opleiding (HBO) genoten dan het minimum vereiste

Middelbaar Beroeps Onderwijs (MBO). Twee van de leidsters werken op een dreumesgroep en vijf op een peutergroep. De overigen leidsters zijn werkzaam op een zogenaamde verticale groep, waar kinderen van 0 tot 4 jaar bij elkaar zitten. De gemiddelde werkervaring van de leidsters is 7,5 jaar. Het grootste deel van de leidsters in dit onderzoek praat open en gemakkelijk over seksualiteit. De onderzoeksgroep is daardoor in dit opzicht wellicht wat minder representatief voor de gemiddelde leidster in de kinderopvang.

Resultaten

De seksuele ontwikkeling

Uit de interviews blijkt dat alle leidsters de seksuele ontwikkeling van kinderen zien als een belangrijk onderdeel van de ontwikkeling van kinderen. De leidsters hebben een duidelijk beeld van de verschillende fasen in die seksuele ontwikkeling. Bijna alle leidsters merken bovendien op dat kinderen sterk verschillen in de snelheid waarin kinderen hun seksuele ontwikkeling doormaken. Dit blijkt uit het volgende citaat van de leidster van een peutergroep:

“Je ziet wel al heel duidelijk verschil in belangstelling tussen kinderen. Er zijn echt kinderen die op hun knieën bij het plassen ervoor gaan zitten om alles te kunnen zien en te bekijken. Terwijl andere kinderen denken: ‘Het zal me een zorg zijn.’”

De leidsters beschrijven wat zij waarnemen van de seksuele ontwikkeling bij kinderen aan de hand van de volgende thema's: het verkennen van het lichaam, het ontdekken van sekseverschillen, praten over lichamelijke en seksualiteit, en seksueel getint spel. Bij het bespreken van de verschillende thema's, ontstaat de indruk dat de leidsters niet vreemd opkijken van seksueel getint gedrag van kinderen. Ook vertellen zij belang te hechten aan de seksuele ontwikkeling. Het volgende citaat van een leidster van een peutergroep getuigt hiervan:

“Ik denk dat seksuele ontwikkeling gewoon hóórt bij de ontwikkeling van een kind. Ik denk dat ze hierdoor leren van alles bewust te worden. Ze voelen bepaalde dingen natuurlijk gewoon en ik denk dat je ze dan moet laten gaan zodat ze zich bewust worden van wat dat gevoel is.”

Het voornaamste onderdeel van de seksuele ontwikkeling is volgens alle leidsters het *verkennen* van het eigen lichaam en vooral: de eigen geslachtsdelen. Verscheidene leidsters zijn van mening dat (lichamelijke) lustgevoelens bij kinderen tussen de nul en vier jaar hierbij een belangrijke rol spelen. Volgens hen vinden de meeste kinderen die aan hun geslachtsdelen zitten dat prettig.

Het ontdekken van de sekseverschillen is door bijna alle leidsters genoemd als onderdeel van de seksuele ontwikkeling. Ook merken de leidsters dat kinderen nieuwsgierig zijn om te weten wat de lichamelijke verschillen tussen jongens en meisjes zijn. Zo geven veel leidsters voorbeelden van kinderen die

elkaar bekijken en de verschillende geslachtsdelen benoemen. De indruk is dat de leidsters dit een vrij vanzelfsprekend onderdeel van de seksuele ontwikkeling vinden.

Vragen van kinderen zijn voor verscheidene leidsters in veel gevallen aanleiding om met hen te praten over lichamelijke en seksualiteit. De leidsters geven hierbij aan dat de kinderen zelf de vragen te berde brengen en dat naar aanleiding daarvan een kortdurend gesprekje ontstaat. Deze gesprekjes hebben meestal betrekking op vrij eenvoudige onderwerpen zoals de verschillen tussen jongens en meisjes. Tijdens deze gesprekjes laten de leidsters voornamelijk de kinderen aan het woord. Bij vragen zeggen de leidsters globaal antwoord te geven.

Het waarnemen van seksueel getint spel bij kinderen is ook door verscheidende leidsters in de interviews genoemd. Dit seksueel getint spel bestaat voornamelijk uit het ontdekken van elkaars lichaam door middel van dokkertje spelen. Daarnaast noemen verscheidene leidsters het aanraken van de eigen geslachtsdelen en masturbatie. Sommige leidsters spreken liever over 'doelgericht aanraken', omdat zij moeite hebben het woord masturbatie hardop te gebruiken. De leidsters zien dat een kind soms masturbeert als het in bed ligt of 'tussendoor' op de groep. Een leidster van een peutergroep vertelt daarover het volgende:

“Er is een meisje dat is ontzettend aan het klaarkomen op haar manier: die pakt dan een kussen en daar gaat ze op heen en weer bewegen.”

Invloed op de seksuele ontwikkeling

De leidsters denken dat de seksuele ontwikkeling door meerdere factoren wordt beïnvloed. De voornaamste factoren die zij noemen zijn de ouders en de daarbij behorende thuissituatie. Andere factoren die volgens leidsters van invloed kunnen zijn, hebben betrekking op de omgeving buitenshuis. Zo vertellen de leidsters dat bijvoorbeeld ook leeftijdsgenootjes of de regels op het kinderdagverblijf van invloed zijn op de seksuele ontwikkeling. Ook menen de leidsters dat de persoonlijkheid van een kind de seksuele ontwikkeling beïnvloedt. Daarnaast denken meerdere leidsters ook zelf van invloed te zijn op de seksuele ontwikkeling van de kinderen. Overigens geldt die invloed volgens hen ook op andere ontwikkelingsgebieden zoals de motorische, de lichamelijke en de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen. De leidsters denken vooral invloed te hebben op de seksuele ontwikkeling door de manier waarop zij reageren op seksueel getint gedrag van kinderen. Dit wordt volgens hen weer beïnvloed door hun persoonlijke visie op seksualiteit. Deze visie is het gevolg van hun eigen seksuele ontwikkeling, hun seksuele ervaringen en hun waarden en normen. Een leidster van kinderen van nul tot vier jaar vertelt hierover:

“Op het kinderdagverblijf heb je een soort samenleving waarin de waarden en normen gewoon duidelijk en goed zijn. Het is wel altijd een wisselwerking tussen mijn waarden en normen en de persoonlijkheden van de kinderen.”

Volgens de leidsters heeft iedereen die op het kinderdagverblijf werkt een andere kijk op seksualiteit en zijn ze gevormd door hun eigen seksuele opvoeding. Daardoor zijn er ook soms grote verschillen in reacties van collega's op seksueel getint gedrag van kinderen. In de volgende paragraaf beschrijven we op welke manier de leidsters de kinderen begeleiden bij hun seksuele ontwikkeling.

Seksuele opvoeding

Alle leidsters zijn van mening dat de seksuele opvoeding belangrijk is voor de seksuele ontwikkeling van kinderen. Volgens hen vindt de seksuele opvoeding zowel thuis als op het kinderdagverblijf plaats. De meeste leidsters vinden het belangrijk dat kinderen leren dat seksualiteit een 'gewoon' onderdeel van het leven is dat 'erbij hoort'. Zo hopen zij de kinderen bijvoorbeeld mee te geven dat er geen taboe op seksualiteit rust. De leidsters menen dat kinderen recht hebben op een zekere mate van vrijheid en openheid waarin ze hun 'seksualiteit kunnen ontdekken'. Zij leggen daarbij een relatie tussen de seksuele ontwikkeling en opvoeding nu en de beleving van seksualiteit als volwassene. Het volgende citaat van een leidster op een verticale groep met kinderen tot vier jaar illustreert dit:

"Seksuele opvoeding is heel belangrijk voor hoe je later over seksualiteit denkt. Ik denk dat je al heel jong kunt beginnen om kinderen ervan bewust te maken dat bijvoorbeeld aanrakingen heel prettig maar ook onprettig kunnen zijn."

De indruk ontstaat dat de leidsters proberen zo 'gewoon' mogelijk te reageren op seksueel getint gedrag van kinderen, omdat zij vinden dat het 'erbij' hoort. De leidsters reageren door diverse opvoedingstechnieken te gebruiken zoals: grenzen stellen, bevestigen, alternatieven bieden, afleiden, benoemen, observeren en afwachten (zie grafiek 1). Daarbij proberen leidsters de kinderen op een manier te benaderen die hen vooral een positief gevoel geeft over seksualiteit. Welk seksueel getint gedrag van kinderen de leidsters toestaan, is afhankelijk van de situatie en de context waarin het gedrag plaatsvindt. Ook zeggen leidsters bij hun reactie op seksueel getint gedrag rekening te houden met de fase waarin het kind zit, zowel wat betreft de leeftijd als het ontwikkelingsniveau. Leidsters geven ook aan te kijken naar het soort gedrag en houden daarbij in de gaten of seksueel spel vrijwillig is en niet gepaard gaat met gevaren. Ook de context is van invloed op hun reactie. Zo houden de leidsters bijvoorbeeld rekening met wie er binnen kan komen lopen en hoe zij het zouden vinden om het gedrag te zien. Een leidster die op een verticale groep werkt, verwoordt de seksuele opvoeding als volgt:

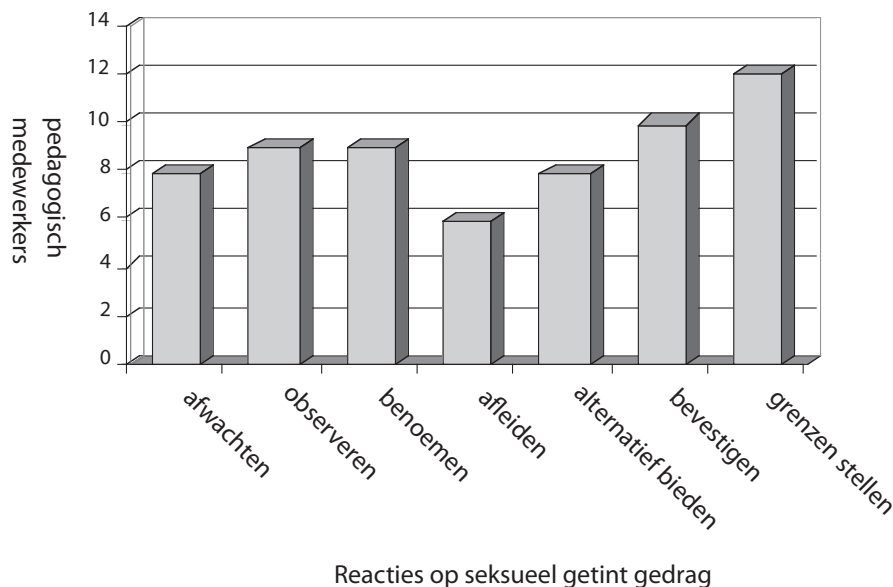
"Je moet voor kinderen een beeld neerzetten van hoe de wereld is en dat probeer ik voor ze te creëren op hun niveau. En seksualiteit hoort daar ook bij."

De reacties van leidsters worden mede beïnvloed door hun kennis over de fasen in de seksuele ontwikkeling en het daarbij passende seksuele gedrag van kinderen. Daarnaast zijn de individuele waarden en normen van de leidster van invloed op haar reactie. De leidsters houden bij het stellen van grenzen óók rekening met de mening van ouders en collega's over seksualiteit.

Bijna alle leidsters zeggen in te grijpen en een grens te stellen als seksueel getint gedrag van kinderen volgens hen 'grensoverschrijdend' is. De leidsters maken een kind in die situatie bijvoorbeeld duidelijk dat zij bepaald gedrag niet goedkeuren en geven vervolgens aan welk gedrag wél wenselijk is. Zo maken sommige leidsters duidelijk dat een kind bijvoorbeeld wel aan zijn geslachtsdeel mag zitten, maar alleen op door haar aangegeven plekken en momenten. Een voorbeeld hiervan blijkt duidelijk uit het citaat van een leidster van een peutergroep:

“Als kinderen aangeven dat ze het lekker vinden, zeg ik dat ik het begrijp, maar dat ze dat op dat moment op die plek even niet kunnen doen. Bijvoorbeeld omdat er andere kinderen bij zijn. Meestal zeggen we dan dat ze het kunnen doen als ze gaan douchen of in bed liggen of thuis als ze lekker op de bank zitten en niemand zich eraan stoort.”

Grafiek 1: Reacties van leidsters op seksueel getint gedrag van kinderen

Van de leidsters die te maken hebben met seksueel getint gedrag van de kinderen, zeggen verscheidene te reageren door het gedrag te benoemen en vervolgens te bespreken. Ze geven dan bijvoorbeeld aan dat ze begrijpen waar de kinderen mee bezig zijn. Ook proberen ze aan de kinderen over te brengen dat seksualiteit bespreekbaar is. Verscheidene leidsters reageren op vragen, gaan een gesprekje aan over seksualiteit en noemen dingen bij de naam. Wanneer de kinderen praten over sekseverschillen tussen jongens en meisjes, bevestigen de leidsters bijvoorbeeld dat er verschillende benamingen zijn voor geslachtsdelen. Sommige leidsters vinden dat het hierbij hun taak is om slechts globaal op de vragen in te gaan. Zij laten een meer gedetailleerd antwoord over aan de ouders. Daarnaast geven verscheidene leidsters aan de kinderen te observeren als zij seksueel getinte spelletjes doen. Zij vertellen dat ze de kinderen daarbij zoveel mogelijk vrij laten in hun seksuele ontwikkeling. Zo laten zij de kinderen hun gang gaan, zolang ze zichzelf en anderen geen pijn doen. Zij houden dus in de gaten of het seksueel getinte gedrag in hun ogen wel of niet 'grensoverschrijdend' is. Deze beoordeling heeft volgens de leidsters veel te maken met kennis over de seksuele ontwikkeling en individuele waarden en normen over seksualiteit. Vervolgens noemen sommige leidsters nog enkele andere manieren van reageren. Zo vertellen sommige leidsters af te wachten. Zij hebben een wat passieve houding en lijken te wachten tot bepaald gedrag gewoon weer 'verdwijnt'. Sommige leidsters bieden een kind dat seksueel getint gedrag vertoont een alternatief. De leidsters willen kinderen hiermee meegeven dat bepaald seksueel getint gedrag wel toegestaan is maar niet altijd en overal kan. Ze vertellen bijvoorbeeld dat het gedrag wél 'mag' als het kind in zijn bedje op de slaapkamer ligt. Ook vertellen sommige leidsters kinderen af te leiden bij seksueel getint gedrag op de groep. Zo proberen deze leidsters een kind dat aan zijn geslachtsdelen zit te enthousiasmeren voor ander spel door Lego Duplo aan te bieden of door het te betrekken bij een andere activiteit.

Knelpunten en de behoefte aan opvoedingsondersteuning

De leidsters maken zich in enige mate zorgen over de seksuele ontwikkeling. Hierbij valt op dat er geen grote problemen spelen in de seksuele opvoeding, maar wel veel getwijfeld wordt door de leidsters. De zorgen hebben betrekking op de volgende thema's: op de persoonlijke houding als opvoeder, de seksuele ontwikkeling van de kinderen en op de begeleiding van de seksuele ontwikkeling door medeopvoeders.

Verscheidene leidsters hebben vragen over hun *eigen houding* in de begeleiding van de seksuele ontwikkeling van de kinderen. Deze leidsters twijfelen bijvoorbeeld soms of hun reactie 'goed' is bij seksueel getint gedrag van kinderen. Ook vragen zij zich af of ze op een 'goede' manier omgaan met de seksuele opvoeding van kinderen. Het volgende citaat van een leidster die werkzaam is op de dreumesgroep illustreert dit:

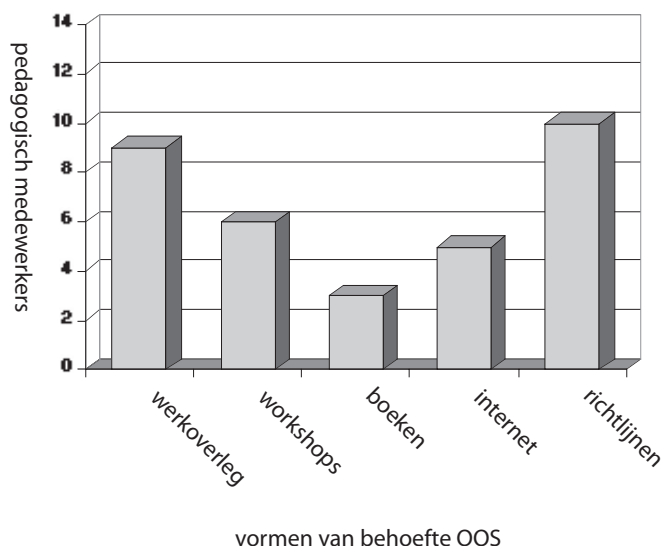
“Ik vind het heel moeilijk om met die seksuele ontwikkeling om te gaan, want eerlijk gezegd weet ik niet wat precies goed is voor kinderen.”

Ook maken sommige leidsters zich wel eens druk over de *seksuele ontwikkeling* van kinderen. Opvallend is dat zij zich dan vooral zorgen maken over kinderen die van huis uit mee krijgen dat seksualiteit in de taboesfeer ligt en onbespreekbaar is. Volgens deze leidsters kan dit op latere leeftijd problemen voor de kinderen op gaan leveren. Sommige leidsters proberen toch rekening te houden met de mening van deze ouders en zijn daardoor zelf ook voorzichtig in de begeleiding van de seksuele ontwikkeling.

Sommige leidsters maken zich zorgen over *de begeleiding* van de seksuele ontwikkeling door medeopvoeders. Zo twijfelen verschillende leidsters of ze wel met collega's op één lijn zitten. Zij vermoeden dat sommige collega's heel anders op seksueel getint gedrag reageren dan zij zelf zouden doen. Zo zal de ene leidster kinderen hun gang laten gaan, terwijl een collega hetzelfde gedrag af kan straffen, aldus de leidsters. De leidsters denken dat grote verschillen in opvoedtechnieken de kinderen onvoldoende houvast en duidelijkheid biedt.

Een grote groep leidsters heeft behoefte aan opvoedingsondersteuning. De eerder genoemde knelpunten vormen een duidelijke aanleiding daarvoor. De behoefte lijkt daarnaast het gevolg van een gebrek aan kennis en een zekere mate van onzekerheid over de begeleiding van de seksuele ontwikkeling van kinderen; de leidsters vertellen bijvoorbeeld *informatie* te willen hebben over seksuele ontwikkeling en de begeleiding daarvan. De leidsters hebben behoefte aan een aantal vormen van opvoedingsondersteuning (zie grafiek 2). Opvallend is dat de leidsters behoefte hebben aan zeer specifieke informatie over de seksuele ontwikkeling en opvoeding voor op de 'werkvloer'. Zo geven verscheidene leidsters aan meer *richtlijnen* te willen voor het pedagogisch handelen op dit gebied. Zij willen duidelijke handvatten om als instelling voor kinderopvang eenduidig om te gaan met de seksuele ontwikkeling. Deze leidsters benadrukken het belang van een pedagogisch beleid op dit gebied. Ook heeft een grote groep leidsters behoefte aan opvoedingsondersteuning in de vorm van *overleg* met andere opvoeders over de seksuele ontwikkeling van kinderen. Zo geven deze leidsters aan met hun leidinggevende of met collega's te willen praten over voorkomende situaties van seksueel getint gedrag op de groep. De leidsters verwachten door overleg meer inzicht te verkrijgen in hoe anderen hierover denken en hiermee omgaan. Daarnaast vinden zij het belangrijk een discussie over seksualiteit met elkaar aan te gaan.

Grafiek 2: Vormen van behoefte aan opvoedingsondersteuning

Sommige leidsters willen via een *workshop* of een cursus informatie over het onderwerp krijgen. Het volgende citaat van een leidster van een peutergroep illustreert dit:

“Ik moet eerlijk zeggen dat ik nog steeds niet weet wat je precies moet zeggen bij seksueel spel en hoe je het moet brengen en in hoeverre je moet inspringen. Ik denk dat het voor ons allemaal belangrijk is om dat te weten. Het lijkt me goed als we daarover een keer met zijn allen in het bijzijn van een deskundige, hierover praten, met voorbeelden erbij voor meer informatie.”

Ook geven sommige van hen aan informatie te willen krijgen via *internet* of *literatuur* over de seksuele ontwikkeling.

Discussie en conclusie

Uit het onderzoek komt naar voren dat de leidsters seksueel getint gedrag bij kinderen vanaf de babytijd regelmatig en in allerlei variaties waarnemen. Zij lijken hier bovendien niet door verrast. De vorm van seksueel getint gedrag die leidsters het meest bij kinderen opmerken is het ontdekken van het lichaam. Ook een zekere nieuwsgierigheid van kinderen naar de andere sekse is vaak waargenomen door leidsters. Deze vormen van seksueel getint gedrag bij jonge kinderen komt ook uit divers ander onderzoek naar voren (De Graaf en Rademakers, 2003; Zwiep, 2008).

Opvallend is dat het merendeel van de leidsters de seksuele ontwikkeling accepteert als 'erbij horend' en een duidelijk beeld heeft van de verschillende fasen in die ontwikkeling van kinderen. Daarin zit een duidelijk ervaringselement. Zo zeggen leidsters die op verticale groepen werken vaker dan leidsters van peuters, dat de seksuele ontwikkeling al begint in de babytijd.

De algemene indruk is dat de leidsters zelf invloed denken te hebben op de seksuele ontwikkeling en het belangrijk vinden kinderen hierbij te begeleiden (zie ook Zwiep, 2008). Hoe zij dit doen is gerelateerd aan hun eigen opvoeding en aan eigen ervaringen met seksualiteit. Zo is er een relatie tussen de seksuele opvoeding die leidsters zelf hebben genoten en de wijze waarop zij nu zelf opvoeden. De leidsters die zelf een open seksuele opvoeding hebben gehad, vertellen ook de kinderen op een open manier te willen begeleiden. In de literatuur (zie onder andere Van Zessen, 1995) wordt dit verband ook gelegd. Daarnaast is de eigen seksuele opvoeding van de leidsters en hun ervaringen met seksualiteit van invloed op hun waarden en normen over seksualiteit. Dit heeft vervolgens weer gevolgen voor hun reactie op seksueel getint gedrag van kinderen.

Een belangrijk criterium dat leidsters hanteren bij het toestaan van seksueel getint gedrag van de kinderen is dat die zichzelf en anderen niet in gevaar mogen brengen of te veel opvallen binnen de groep. De leidsters willen kinderen ervan bewustmaken dat hun gedrag seksueel getint is en daarnaast waarden en normen bijbrengen. Hierbij hopen zij kinderen vooral duidelijk maken dat seksueel getint gedrag sociale grenzen kent. De meest opvallende maar ook voor de hand liggende norm is dat seksueel getint gedrag een privé-aangelegenheid is en alleen op besloten plekken kan plaatsvinden.

De leidsters lijken professioneel en pedagogisch bewust te reageren op seksueel getint gedrag van kinderen (zie ook Zwiep, 2008). Zij doen dit door als reactie op seksueel getint gedrag van kinderen gangbare opvoedingsvaardigheden te gebruiken zoals: benoemen van gedrag, afleiden, het bieden van een alternatief en het stellen van grenzen. We kunnen deze opvoedingstechnieken opvatten als kenmerken van de autoritatieve opvoedingstijl (Baumrind, 1991). Opvoeders houden hierbij rekening met de ontwikkelingsfasen van een kind en er is een relatie gebaseerd op liefde en respect. Opvallend is dat de leidsters in het onderzoek ook impliciet invloed hebben op de kinderen, doordat zij bijvoorbeeld een emotionele band hebben met de vaak jonge kinderen. Ook dit gegeven wordt in de literatuur opgevat als een kenmerk van de autoritatieve opvoedingsstijl. Zoals wij in de inleiding reeds opmerkten, wordt deze opvoedingsstijl in het algemeen als meest gunstig gezien voor de seksuele ontwikkeling van het kind (Du Bois-Reymond Te Poel & Ravesloot, 1992; Klai, 2005; Vermeire, 2005).

De indruk is dat een groot deel van de leidsters wat zorgen heeft over de begeleiding van de seksuele ontwikkeling van kinderen. Zo vragen de leidsters zich af hoe zij de kinderen het beste kunnen begeleiden en wat daarin belangrijk is. Ook zouden zij graag meer afstemming hebben met collega's en ouders over de begeleiding. Vanuit deze zorg is er bij een groot deel van de leidsters behoefte aan opvoedingsondersteuning bij de begeleiding van de seksuele ont-

wikkeling. De indruk is dat er een zekere mate van onzekerheid is bij de leidsters die een behoefte aan opvoedingsondersteuning verklaart. Op zich is het hebben van vragen over de opvoeding geen zorgelijk gegeven (Van Zeijl, 2005). Ook twijfels of onzekerheid over de opvoeding horen hierbij. Toch kan het wel deels de behoefte aan ondersteuning verklaren.

De leidsters hebben behoefte aan opvoedingsondersteuning in de vorm van meer informatie over de seksuele ontwikkeling en opvoeding. Zij hebben daarbij specifiek behoefte aan informatie over gewenste omgang met seksualiteit op het kinderdagverblijf en aan richtlijnen voor de begeleiding van de seksuele ontwikkeling. In ander onderzoek zien we dat hiervoor vaak geen kader of pedagogische beleid is (Zwiep, 2008).

Op grond van de bevindingen kunnen we een aantal aanbevelingen doen. Vanuit de behoefte aan meer kennis over en duidelijke richtlijnen voor de begeleiding van de seksuele ontwikkeling van kinderen is het van belang het onderwerp open te benaderen. Dit kan bijvoorbeeld gebeuren door leidsters in de kinderopvang workshops aan te bieden over het thema (Zwiep, 2005 en Van der Bijl, 2005). Ook kunnen leidinggevendenden in overleg met hun team het pedagogisch beleid op dit gebied omschrijven. Hierdoor kunnen leidsters de seksuele ontwikkeling herkennen en in hun pedagogisch handelen eenduidig reageren op seksueel getint gedrag van kinderen.

Literatuur

- Bancroft, J. (1989). *Human Sexuality and its Problems*. New York: Churchill Livingstone.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall
- Baumrind, D. (1991) *Parenting styles and adolescent development*. In: J. Brooks-Gunn, R. Lerner, & A. C. Petersen (Eds.), *The Encyclopedia of Adolescence* (pp. 746–758). New York: Garland.
- Bijl, M. van der (2005). *Seksualiteit in de kinderopvang: Via welke begeleidingsregels kunnen groepsleidsters kinderen verantwoord begeleiden bij vragen/ kwesties rond seksualiteit?* Scriptie. Diemen: Hogeschool Holland.
- Bowlby, J. (1982). *Attachment and loss*. London: Hogarth Press
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development*. Cambridge: Harvard University Press.
- Du Bois-Reymond, M., Y. te Poel & J. Ravesloot (1992) *Onderhandelingculturen in gezinnen. Een onderzoek naar verzelfstandigheidsprocessen van kinderen*. Rijksuniversiteit Leiden.
- Gagnon, J. H. & Simon, W. (1977). *Human sexualities*. Glenview: Scott Foresman.
- Gagnon, J. H. & Simon, W. (1999). Sexual scripts. In: R. Parker & P. Aggleton (Eds.), *Culture, society and sexuality: A Reader* (pp. 29-38). London: UCL Press.
- Gijs, L., W. Gianotten, I. Vanwesenbeek & Ph. Weijenberg (Red.) (2004). *Seksuologie*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.
- Graaf, H. de (2007). *De rol van ouders in de seksuele ontwikkeling. Een literatuurstudie*. Rutgers Nisso Groep
- Graaf, H. de & J. Rademakers (2003). *Seks in de groei; een verkennend onderzoek naar de (pre)seksuele ontwikkeling van kinderen en jeugdigen*. Delft: Eburon.
- Laumann, E., J. Gagnon, R. Michael & S. Michaels (1994). *The Social Organization of Sexuality. Sexual Practices in the United States*. Chicago/London: The University of Chicago Press.

- Klai, T. (2005). *Intergenerationele communicatie over seksualiteit in gezinnen*. Proefschrift. Brussel: Katholieke Universiteit.
- Rademakers, J. & Straver, C. (1986). *Van fascinatie tot relatie. Het leren omgaan met relaties en seksualiteit in de jeugdperiode*. Zeist: Nisso.
- Sandelowski, M. (2001). Real qualitative researchers do not count: the use of numbers in qualitative research. *Research in Nursing & Health.*, 24, 230-240.
- Strengers, G. (2006). *De invloed van de media op de seksuele ontwikkeling*. Doctoraalscriptie. Universiteit van Amsterdam.
- Vermeire, K. (2005). *Kwalitatief onderzoek bij ouders naar de ondersteuningsbehoeften bij de relationele en seksuele vorming van hun kinderen*. Antwerpen: Sensoa.
- Zeijl, E., Crone, M., Wiefferink, K., Keuzenkamp, S. & Reijneveld, M. (2005). *Kinderen in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Zessen, G. van (1995). *Wisselend contact. Seksuele levensverhalen van mensen met veel partners*. Proefschrift. Universiteit van Utrecht.
- Zwiep, C. (2005). *Kinderen en Seksualiteit: pedagogische begeleiding in de kinderopvang*. Amsterdam: SWP.
- Zwiep, C.S. (2007). Seksualiteit in de kinderopvang: Pedagogische begeleiding. In: *Tijdschrift voor Seksuologie*, 31, 141-145.
- Zwiep, C.S. (2008) *De seksuele opvoeding van jonge kinderen. Ervaringen van moeders en leidsters*. Amsterdam: Pedagogisch projectbureau Kind&Zo.